

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta

Ústav filosofie a religionistiky

Bakalářská diplomová práce

Ženy a antistruktura: nebezpečná autonomie během oslav Thesmoforií

Women and Antistructure: Dangerous Autonomy during the
Thesmophoria Celebrations

Praha 2024

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radek Chlup, Ph.D.

Vypracovala: Hana Saňáková

Poděkování

Děkuji doc. Mgr. Radku Chlupovi, Ph.D. za odborné vedení práce, věcné připomínky, dobré rady, vstřícnost při konzultacích a množství času, který věnoval vedení mé bakalářské práce.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci „Ženy a antistruktura: nebezpečná autonomie během oslav Thesmoforií“ vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 19. 07. 2024

Hana Saňáková

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá postavením žen, mytologickým pozadím a rituály prováděných během oslav Thesmoforií, které se odehrávaly v Athénách (ale i jiných řeckých obcích) v 5. st. př. n. l. Opírá se o primární prameny – především o Aristofanovu komedii *Ženy o Thesmoforiích* a o nejnovější teorie z řad sekundárních pramenů. Cílem této práce je poskytnout hlubší vhled do role žen během oslav Thesmoforií, jejich nezávislost na mužích a obecně antistrukturálního jednání s nimi spojeným.

Klíčová slova

Thesmoforie – ženy – antistruktura – ženské rituály – autonomie

Abstract

This bachelor's thesis examines the status of women, the mythological background and the rituals performed during the celebration of Thesmophoria, which took place in Athens (and other Greek communities) in the 5th century BC. It draws on primary sources - especially Aristophanes' comedy *The Women of Thesmophoria* - and on recent theories from secondary sources. The aim of this thesis is to provide deeper insight into the role of women during the celebration of the Thesmophoria, their independence from men and the general anti-structural behaviour associated with them.

Key words

Thesmoforia – women – antistructure – women rituals – autonomy

OBSAH

1. ÚVOD	7
2. VÝZKUMNÉ OTÁZKY.....	9
3. THESMOFORIE	10
3.1 KONÁNÍ SVÁTKU A ÚČAST NA NĚM.....	10
3.2 PRŮBĚH OSLAV THESMOFORIÍ.....	12
3.3 PROBLÉMY S INTERPRETACÍ ANTICKÝCH PRAMENŮ: PŘÍKLAD ARISTOFANA.....	15
4. ATIOLOGICKÝ MÝTUS O DÉMÉTRĚ A PERSEFONĚ	18
4.1 SHLEDÁNÍ MATKY S DCEROU	19
5. ROLE ŽEN V ŘECKÉM NÁBOŽENSTVÍ.....	21
6. THESMOFORIE A ANTISTRUKTURA	25
6.1 PLODNOST A SEXUALITA	27
6.2 SEXUÁLNÍ ZDRŽENLIVOST.....	29
7. ZÁVĚR.....	33
8. BIBLIOGRAFIE.....	35

1. ÚVOD

Svátek Thesmoforií, jedna z mnoha řeckých náboženských oslav, představuje zajímavé nahlédnutí do antické kultury a společnosti, zvláště pak do postavení žen v kontextu tehdejší řecké patriarchální společnosti. Thesmoforie, slavené v Athénách a dalších obcích řeckého světa, byly zasvěceny bohyni Démétér a její dceři Persefoně a byly jedním z mála svátků, které byly slaveny pouze provdanými ženami v *polis*.¹ Během oslav tohoto svátku se ženy scházely a prováděly nejrůznější rituály, které byly spojeny s plodností, úrodou, sexualitou a cudností. Aitiologickým mýtem těchto rituálů je mýtus o Démétér, hledající unesenou Persefonu, který známe například z *Homérského hymnu na Démétér*, který oslavuje tyto dvě bohyně. Jednotlivé rituály byly nezasvěceným, tj. mužům, přísně utajovány a bylo jim zakázáno se oslav účastnit.

Během oslav docházelo k separaci žen od mužů, což bylo v tehdejší patriarchální společnosti přímým narušením běžných společenských struktur.² Ženy odešly ze svých domovů, od svých manželů,³ aby po tři dny ve společnosti dalších žen prováděly rituální úkony spojené s bohyní Démétér. Během těchto dní dochází k tzv. rituálům převrácených rolí,⁴ kdy ženy přebírají funkce, které normálně zastávají muži.⁵

Právě skutečnost, že tehdejší společnost byla společností patriarchátu, nám do značné míry komplikuje studium tohoto svátku, protože veškeré poznámky, zmínky a komentáře k oslavě Thesmoforií, které máme, jsou psány výhradně muži. Jelikož Thesmoforie byly svátkem žen, domnívám se, že mohlo dojít k určitému nepochopení, jinému úhlu pohledu, než kdyby se na věc dívala žena, které byly oslavy vlastní. Ženy tedy mohly mít k rituálům ještě o mnoho jiný vztah, než nám předkládají antické prameny.

Tato bakalářská práce se zaměřuje na specifickou roli žen, které měly během oslav svátku Thesmoforií. Abychom pochopili, jakou roli Thesmoforie hrály v řeckém náboženství, potřebujeme tento svátek číst na pozadí řecké společnosti 5./4. st. př. n. l. – rozdělení sociálních sfér mezi muži a ženami a jejich vztah k náboženské oblasti, neboť se domnívám, že náboženské chování vychází ze struktur a kulturních hodnot dané společnosti a naopak. Cílem mé práce je analyzovat specifickou roli žen, kterou hrály během oslav Thesmoforií, konkrétně přímý rozkol mezi ženou jakožto osobou podmíněnou rozhodnutí muže v běžné struktuře řecké společnosti (v

¹ Isaios, *Ciron*, 3.80.

² Hendrik Simon Versnel, *Transition and Reversal in Myth and Ritual*, str. 274.

³ Případná účast dětí na oslavách Thesmoforií je sporná, viz níže v podkapitole 6.2 Participace dětí.

⁴ Victor Turner, *Průběh rituálu*, str. 161-169.

⁵ Hendrik Simon Versnel, *Transition and Reversal in Myth and Ritual*, str. 240, 244.

rámci *oikos* a *polis*) a ženou svobodně jednající, oddělující se od svých mužů během rituálního jednání o Thesmoforiích.

Práce čerpá z primárních antických pramenů, jako jsou *Homérské hymny*, Hésiodos, Aristofanés, Diodóros Sicilský, Plútarchos a další, díky kterým jsme schopni alespoň do určité míry rekonstruovat rituální aktivity během oslav. A dále, v rámci sekundární literatury, čerpá ze současných studií zaměřených především na antropologický rozměr a ženský pohled na průběh těchto oslav

První část je zaměřena především na průběh oslav, popis jednotlivých rituálů, které se během oslav prováděly, a na obecné představení oslav, především na základě již zmíněných primárních pramenů.

V další části budu postupně představovat jednotlivé teorie a interpretace slavení Thesmofoří. Nastiňuji zde také historické, sociální a náboženské pozadí řecké klasické společnosti a mýtické pozadí oslav Thesmofoří. Tato část je tedy zaměřena především na analýzu jednotlivých rituálů a symbolů (především sexuálních a asexuálních prvků) pomocí antropologických teorií, především pomocí teorie *antistruktury* Victora Turnera a teorií z knihy *Čistota a nebezpečí* od Mary Douglas a dalších, nejrůznějších současných interpretací těchto oslav, kterých se v poslední době objevilo nemalé množství.

Samozřejmě je třeba zmínit, že řecká společnost jako taková nebyla monolitickým celkem na žádném místě ani čase. Řecká společnost se značně měnila s vývojem dějin. Už jen představa, že každá obec (*polis*) např. měla své vlastní náboženské svátky, kalendáře a své vlastní zvyklosti, rituály atd., nám situaci poněkud komplikuje. Proto se zaměřím především na řeckou společnost během klasického období (především 5./4. st. př. n. l.) v Athénách, neboť v tomto období a geografické poloze se nám dochovalo značné množství důležitých pramenů ke zkoumání oslav Thesmofoří.

2. VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Výzkumné otázky, z kterých se pokusím čerpat při vypracovávání své bakalářské práce:

- *Proč to byly právě a pouze ženy, které se mohly oslav účastnit? Jakého postavení/ sociální role se ženě běžně dostávalo v řecké klasické společnosti? Odpovídá toto postavení roli, kterou ženy zaujímaly během oslav Thesmoforií?*
- *Proč jsou ženy během oslav spojovány s tak bohatou sexuální symbolikou, když se od nich v běžné společnosti očekávala spíše cudnost?*
- *Proč se během oslav objevuje tolik antinomických prvků (např. sexuálních motivů na jedné straně a motivů asexuálních na druhé)?*
- *Jaké motivy vedly ženy k tomu, aby během oslav zastupovaly pozici mužů, např. během zasedání sněmu? A jak je možné, že na to řecká patriarchální společnost nic nenamítala?*
- *Nemůžou erotické symboly a participace žen od mužů souviset s dichotomií žena bez muže = zvýšená sexualita, bojovnost, divokost (antistruktura), žena s mužem = sexuální zdrženlivost, domestikace (struktura), a oslava Thesmoforií by pak značila vybalancování těchto sil?*

3. THESMOFORIE

3.1 KONÁNÍ SVÁTKU A ÚČAST NA NĚM

Thesmoforie byly nejvíce rozšířeným řeckým svátkem⁶ k počtě kultu bohyně Démétér. Slavily ho ženy z celého Řecka, Sicílie a Malé Asie.⁷ Výrazným rysem tohoto svátku byla oběť selete, což lze pozorovat například na votivních darech v podobě malých sošek selat, které se našly u nejrůznějších svatyní bohyně Démétér napříč řeckým světem (např. v Malé Asii, na Krétě či na Sicílii).⁸ Tento festival byl také významnou připomínkou truchlení Démétér po své ztracené dceři a její následný návrat, jak uvádí příběh *Hymnus na Démétru*.⁹

Pro ženy to byl výjimečný svátek, neboť Thesmoforie představovaly jednu z mála možností, kdy mohly opustit své domovy bez přítomnosti mužů, a to po celé dny a celé noci. Slavení svátku se tedy účastnily výlučně ženy, konkrétně ženy provdané za athénské občany.¹⁰ Muži byli zcela vyloučeni ze slavení tohoto svátku.¹¹ Ženy přebývaly v provizorních přístřešcích, tzv. *skénaí*.¹² Zda se účastnily děti, není jasné. Kallimachos nás dobře zpravuje o tom, že se oslav nesměly účastnit panny (*parthenos*), avšak co se dětí týká, zůstáváme stále na pochybách. I přesto, že sám Kallimachos ve svém díle *Aetia* v prvním verši o dítěti mluví, kvůli přílišné fragmentárnosti textu nám stále není jasné, zda se děti oslav účastnily či nikoliv.¹³ Převážná většina dnešních badatelů se k problematice přítomnosti dětí vůbec nevyjadřuje. Na druhou stranu je to přímo Aristofanés, který nás spravuje o tom, že se děti oslav skutečně také účastnily:

(K dítěti)

Ty pak rychle svlec

Svůj kretský šat, ty moje drahé robátko.¹⁴

⁶ Walter Burkert, *Greek Religion: Archaic and Classical*, str. 245.

⁷ Christopher Faraone, „Curses, Crime Detection and Conflict Resolution at the Festival of Demeter Thesmophoros“, str. 27.

⁸ Walter Burkert, *Homo Necans: the anthropology of ancient Greek sacrificial ritual and myth*, str. 257.

⁹ Kevin Clinton, „The Sanctuary of Demeter and Kore at Eleusis.“ in *Greek Sanctuaries: New Approaches*, str. 113-116.

¹⁰ Isaios, *Ciron*, 3.80.

¹¹ Aristofanés, *Ženy o Thesmoforiích*, v. 185, 589, 597-600, 625-627, 657-658, 663-665.

¹² Aristofanés, *Ženy o Thesmoforiích*, 624

¹³ Kallimachos, *Aetia*, fr. 63.

¹⁴ Aristofanés, *Ženy o Thesmoforiích*, 731.

Jak navrhuje Kathryn White, možná je právě přítomnost dětí důvodem, proč např. Lúkianos ze Samostaty a další antičtí autoři věděli, co se během festivalu odehrává. Jednak mohli oni sami, jako děti, být participanty obřadů v přítomnosti svým matek nebo mohli mluvit s někým, kdo se oslav jako dítě účastnil. Proto je možné, že provdané manželky s sebou mohly brát na Thesmoforie také své děti, nezávisle na jejich pohlaví.¹⁵

Obřadů se však nesměly účastnit žádné otrokyně, protože participanty mohly být pouze ony plnohodnotné athénské ženy,¹⁶ což vylučuje přítomnost otrokyň. Navíc tuto skutečnost nám sděluje i sám Aristofanés:

Ty již služko jdi;
neb těchto řečí nesmí slyšet otroci.¹⁷

Je však zřejmé, že každý manžel byl zavázán tím, aby poslal svou ženu, případně i s jejich dětmi na Thesmoforie, jak nám sděluje například Isaios.¹⁸ Jelikož oblast náboženství byla jedinou veřejnou sférou, do níž byly rozsáhle zapojené především ženy, muži měli často různá náboženská omezení. Např. v některých Démétriných chrámech nesměl muž dokonce ani pohlédnout na sochu bohyně¹⁹ či právě během oslav Thesmoforií bylo mužům zakázáno se oslav účastnit.²⁰

V Athénách, stejně tak jako ve Spartě či na Abdéře, se svátek slavil po tři dny, v rozmezí 11. a 13. pyanopsiónu (konec října – dle attického kalendáře,²¹ ale například v Syrákúsách oslavy trvaly až deset dní,²² a v Thébách či na Délu se mohl festival slavit dokonce o dva měsíce dřív),²³ během nichž se ženy měly zdržovat pohlavního styku.²⁴ Oslavy měly jasně předepsaný rituální program, jehož součástí bylo např. povolení vstupu ženám na území, které bylo standardně obýváno muži²⁵ v politické sféře,²⁶ neboť to byl právě sněm, který během těchto oslav na hoře

¹⁵ Kathryn White, „Demeter and the Thesmophoria“, str. 6.

¹⁶ Matthew Dillon, *Girls and Women in Classical Greek Religion*, str. 112, 241.

¹⁷ Aristofanés, *Ženy o Thesmoforiích*, 290-294.

¹⁸ Isaios, *Ciron*, 3.80.

¹⁹ M. Tullius Cicero, *In Verrem*, 2.4.99.

²⁰ Isaios, *Ciron*, 3.80. Aristofanés, *Ženy o Thesmoforiích*, v. 185, 589, 597-600, 625-627, 657-658, 663-665.

²¹ *Inscriptiones Graecae* II 674. V říjnu začínal v Řecku zemědělský rok, jelikož je svátek spojen s mýtem o Démétér (bohyní úrody), začínal právě na počátku zemědělského roku.

²² Diodóros Sicilský, *Bibliotheca historica*, 5.4.7.

²³ *Inscriptiones Graecae* XI 287 A 68; M. P. Nilsson, *Griechische Feste von religiöser Bedeutung mit Ausschluss der attischen*, 316 f.

²⁴ *Scholia in Lucianum*, 275.

²⁵ Aristofanés, *Ženy o Thesmoforiích*, 834.

Pnyx nezasedal a byl místo toho symbolicky nahrazen ženami v tomto politickém centru města (hora Pnyx).²⁷

3.2 PRŮBĚH OSLAV THESMOFORIÍ²⁸

První den se nazýval „Cesta nahoru“ *Anodos*. V tento den se zřejmě konalo procesí do chrámu na pahorku Pnyx – do Thesmoforia,²⁹ kde se konaly oslavy Thesmoforií. Zde byly zvoleny dvě ženy jako vrchní úřednice – *archúsai*,³⁰ které zajišťovaly všechno, co bylo potřeba udělat během oslav pro Démétér.³¹ Slovo *archúsai* je navíc participium feminina od slovesa *archein*, „vládnout“, jehož maskulinní tvar *archontes* označuje vrchní athénské úředníky.³² A právě podobnou funkci jako měli archonti v antickém Řecku, zřejmě zaujímaly také ženy během těchto oslav. Dále ženy rozestavěly *skénai* (přístřešky), ve kterých trávily čas v následujících dnech a nocích.³³

Druhý, prostřední den, se nazýval „Půst“ *Nésteia*,³⁴ ženy dlely stále v odloučení od svých mužů, u bohyně Démétér.³⁵ Tento den, jakožto den půstu, vyjadřuje scénu z *Homérského hymnu na Démétér*, konkrétně Démétrin zármutek a truchlení nad ztrátou dcery³⁶ a Démétrino vlastní odmítnutí jídla.³⁷ V tento den ženy seděly na zemi na proutí z drmků obecného (*Vitex agnuscastus*),³⁸ jelikož se věřilo, že tato rostlina má anafrodiziakální vlastnosti.³⁹ Konkrétně tyto rostliny měly zaručovat sexuální zdrženlivost, cudnost a návrat žen do stavu panenského.⁴⁰ Podobně tomu

²⁶ M. Detienne, „The violence of Wellborn Ladies: Women at the Thesmophoria“, str. 199–201.

²⁷ Erika Simon, *Festivals of Attica*, str. 18.

²⁸ Nejprve zmíním rituály chronologicky po dnech, ve kterých se měly konat. Níže uvádím naopak rituály, u kterým se přesně neví, v jaký den se konaly.

²⁹ Aristofanés, *Ženy o Thesmoforiích*, 281, 623, 657, 893.

³⁰ Isaios, *Ciron*, 8.19.

³¹ *Inscriptiones Graecae* II² 1184.3; Isaios, *On the Estate of Ciron*, 8. 19.

³² Christopher Faraone, „Curses, Crime Detection and Conflict Resolution“, str. 25.

³³ Aristofanés, *Ženy o Thesmoforiích*, 624.

³⁴ Plútarchos, *Moralia*, 378 d.

³⁵ Diodóros Sicilský, *Životy slavných Řeků a Římanů – Demosthenes*, 30.

³⁶ Apollodóros, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, 1.5.1; také v Pelléně (Pausaniás, *Cesta po Řecku*, 7.27.9) a na Sicílii (Diodóros Sicilský, *Bibliotheca historica*, 5.4.7).

³⁷ *Homérské hymny*, Hymnus na Démétér, str. 22-23, 49.

³⁸ Gaius Plinius Secundus, *Naturalis Historia*, 24.59.

³⁹ Plútarchos, *Moralia* 378 e; Plinius starší, *Naturalis historia* 24.59.

⁴⁰ Hendrik Simon Versnel, *Transition and Reversal in Myth and Ritual*, str. 245-250.

bylo například u rituálu žvýkání česneku,⁴¹ kde však již nešlo o snížení sexuální touhy žen, ale jednoduše o odpuzení muže pomocí česnekového aromatu.

Třetí den se nazýval „Krásné narození“ *Kalligeneia*, dle nymfy zdárného porodu, která zde byla třetího dne vzývána,⁴² stejně tak jako *Déméter Kúrotrofos* – opatrovnice dětí.⁴³ Tento den měl symbolizovat Persefonin návrat z Hádu, opětovné setkání se svou matkou a následné oslavy. Třetí den byl tedy dnem oslav, hodování a radování se nad návratem Persefony, úrody a plodnosti,⁴⁴ a byl spjat s návratem k normálnímu životu.⁴⁵

Dalším důležitým rituálem tohoto festivalu bylo vstoupení do podsvětní komory (*megaron*),⁴⁶ kde ženy (nazývané jako *antlétriai* – „vkladatelky“)⁴⁷ sebraly shnilé zbytky selete, z minulé porážky, a smíchaly je s kukuřičným zrnem a položily na oltář bohyně Déméter a Persefony, spolu s koláči ve tvaru hadů a mužských genitálií⁴⁸ a ženské vagíny⁴⁹ jako symbol plodnosti, aby si pojistily dostatek nadcházející úrody.⁵⁰

Také se konal ženský sněm v chrámu bohyní Thesmofor, který byl za normálních okolností (mimo oslavy Thesmofoří) obýván zcela výhradně muži. Tento sněm, kde ženy byly iniciátorkami obvinění, tedy zastupoval civilní soud, který se v těchto dnech nekonal.

... Ani soud se nyní nekoná, ni rada nemá zasedání tento den;

vždyť právě druhý den je Thesmofoří!⁵¹

Původ této aktivity můžeme nalézt již v Aristofanově komedii *Ženy o Thesmofořích*, kde ženy plánují obvinít Eurípida za to, že je ve svých hrách pomlouvá a činí pejorativní závěry o ženách obecně:

Euripidés: „Neb ženy na mne nastavily úklady a o Thesmofořích

⁴¹ *Inscriptiones Graecae* II², 1184.

⁴² Aristofanés, *Ženy o Thesmofořích*, 298.

⁴³ Aristofanés, *Ženy o Thesmofořích*, 334.

⁴⁴ *Scholía in Lucianum*, 273.

⁴⁵ Mimo jiné také k plodnosti.

⁴⁶ *Scholía in Lucianum*, str. 273.

⁴⁷ *Scholía in Lucianum*, str. 273.

⁴⁸ *Scholía in Lucianum*, 273.

⁴⁹ Theodorétos, *Graecorum Affectiorum Curatio*, 3.84.

⁵⁰ Walter Burkert, *Greek Religion: Archaic and Classical*, str. 242-244; Simon Price, *Religions of the Ancient Greeks: Key Themes in Ancient History*, str. 99-100.

⁵¹ Aristofanés, *Ženy o Thesmofořích*, 78-80.

chtějí zasednout dnes na sněmu na mou zhoubu.“⁵²

V průběhu oslav se dále prováděly například obscénní nadávky (*aischrologia*),⁵³ či již zmíněná oběť selete (*choiros*) a další rituální aktivity, o kterých nás velmi dobře spravuje Lúkiánovo scholion:

Podle mytického výkladu se pořádal proto, že když Plútón unesl Koré při trhání květin, pásl pasák Eubúleus na témže místě prasata a propast je pohltila společně s Koré. Na počest Eubúlea jsou tudíž do propasti Démétrý a Koré shazována selata. Shnilé zbytky toho, co bylo svrženo dolů, pak vynášejí nahoru ženy zvané Vynášečky; ty se předtím po tři dny udržovaly ve stavu čistoty a poté sestupují do zapovězeného prostoru, vynášejí ven, co zbylo, a pokládají to na oltář.⁵⁴ Panuje představa, že kdo si kousek vezme a zaseje to do země spolu se setbou, bude mít dobrou úrodu. Dole prý také žijí hadi, kteří snědí většinu z toho, co bylo svrženo dovnitř. Když proto ženy ony věci vytahují, a stejně tak když je všechny znovu ukládají dolů, dělají hluk, aby zaplašily hady, kteří podle nich svatyni střeží. ... Nahoru vynášejí ženy různé tajemné posvátné předměty, které předtím vyrobily z těsta: modely hadů a mužských pohlavních orgánů. Berou s sebou též borovicové větve, a to pro mimořádnou plodnost této rostliny. To vše tedy shazují dolů do takzvaných „Megar“ a stejně tak tam shazují ona prasátka, jak už jsme vylíčili. Prasátka shazují pro jejich mimořádnou plodnost, aby symbolizovala zrod plodů i lidí. Zároveň jsou selata děkovnou obětí Démétré za to, že nám poskytla své plody, a tím lidský rod zcivilizovala.⁵⁵

Rituály během oslav Thesmoforií mají tedy původ v mýtu o Démétér, který nám představuje například *Homérský hymnus na Démétér*. Jejich hlavním jádrem je napodobování truchlení nad ztrátou Démétriny dcery Persefoné a s tím spojenou neúrodou/neplodností a následným návratem do plodnosti, úrody a propojení matky s dcerou. Například mýtus vysvětluje již zmíněnou oběť prasete na únosu Koré.⁵⁶ Když byla dcera Démétér unesena Hádem do posvěti, vepři z veprína se také propadli do podsvětí. Pasák Eubúleus byl také pohlčen – hozen

⁵² Aristofanés, *Ženy o Thesmoforiích*, 83-84.

⁵³ Apollodóros, *Bibliotheca*, I., 5, 3.

⁵⁴ Usuzuje se (např. Jane Ellen Harrison, *Prolegomena to the Study of Greek Religion*, str. 123.), že se během oslav vynášely zbytky masa z megara z minulé porážky, která se konala mimo čas Thesmoforií, neboť pokud by to byly zbytky masa z prvního či druhého dne Thesmoforií, tak by ony zbytky masa nestihly shnít, či by nebyly nazývány specificky jako „zbytky“, jak nám líčí prameny (např. Lúkianos).

⁵⁵ *Scholia in Lucianum*, 275.23–276.28. Neveřejný překlad R. Chlupa.

⁵⁶ Tj. Persefony, dcery Démétér.

do podzemní průrvy *megara*.⁵⁷ Tato oběť se rituálně opakuje právě během oslav Thesmoforií, skrz oběť selete. Déméter tedy při svém hledání dcery ustanovila Thesmoforie,⁵⁸ které jsou takto periodicky každý rok opakovány. Déméter, Koré a Eubúleus jsou uctíváni společně během těchto oslav.⁵⁹

Další obřady a rity během oslav Thesmoforií nám stále zůstávají tajemstvím, jak již poznamenal samotný Hérodotos:

Pomlčím i o svěcení svátku Démétrina, kterému říkají Řekové Thesmoforia. Uvedu jen tolik, kolik je o nich dovoleno říci. Tuto slavnost přinesly z Egypta Danaovy dcery a naučily ji slavit ženy Pelasgů. Když později Dórové vypudili obyvatelstvo z celého Peloponnésu, zanikla i tato slavnost. Zachovali ji pouze Arkadové, kteří zbyli z původních obyvatel Peloponnésu a neodstěhovali se.⁶⁰

3.3 PROBLÉMY S INTERPRETACÍ ANTICKÝCH PRAMENŮ: PŘÍKLAD ARISTOFANA

Byť pramenů k Thesmoforiím máme mnoho, přesná rekonstrukce Thesmoforií je stále, vzhledem k povaze těchto pramenů, do značné míry obtížná, jak můžeme vidět na následujícím modelovém příkladu *Ženy o Thesmoforiích*.

Ve Aristofanově hře *Ženy o Thesmoforiích* se objevují dva muži – Mnesilochus (starší muž, Eurípidův tchán) a Agathón (zženštilý služebník, který se obléká jako žena). Eurípidés nejprve přemlouvá Agathóna, aby se ve svém ženské šatu vypravil na Thesmoforie a hájil tam Eurípida, neboť ho ženy chtějí zahubit za to, jak je ve svých hrách paroduje (a Eurípida samotného by ženy hned poznaly):

„Dnes o Thesmoforiích chtějí zahubiti
mne ženy, ježto špatně o nich mluvím.“⁶¹

Nakonec to je Mnésilochos, který se obětuje. Od Agathóna si vypůjčí šat⁶² a tajně pronikne do Thesmoforia a účastní se ženských obřadů. Zde vyzpozuje, že se ženy během dnů Thesmoforií chovají jako muži – vedou politická shromáždění. Mnésilochos prohlásí, že chování žen je ve skutečnosti ještě horší, než představoval Eurípidés a prozrazuje své vlastní (smyšlené)

⁵⁷ *Scholía in Lucianum* str. 275.24 ff.

⁵⁸ Apollodóros, *Fragmenta Historicorum Graecorum* 244 F 89.

⁵⁹ Paros: *Inscriptiones Graecae* XII 5.277; Délos: IG XI287 A 69.

⁶⁰ Hérodotos, *Dějiny*, 2.171.2.

⁶¹ Aristofanés, *Ženy o Thesmoforiích*, 182-183.

⁶² Aristofanés, *Ženy o Thesmoforiích*, 212.

hříchy vdané ženy, včetně sexuálních eskapád.⁶³ Shromáždění je jeho projevem pobouřeno. Do toho přichází Kleisthenés (zženštilý homosexuál) a zpravuje ženy o tom, že se v jejich shromáždění nachází mužský špeh. Podezření okamžitě padne na Mnésilocha, neboť ho (jí) nikdo nezná. Ženy mu sundají šat a zjistí, že je skutečně muž.⁶⁴

Následuje parabasis⁶⁵ a poté přichází Mnésilochovo obvinění a zatčení, na pomoc mu přichází Eurípidés, převlečený za nejrůznější postavy – v podobě Meneláa (postava z jeho vlastní hry *Helena*), Persea (z Eurípidovy hry *Andromeda*) a nakonec vystoupí jako on sám (Eurípidés) a vyjedná mír se sborem žen a na oplátku jim slíbí, že je na dále nebude urážet ve svých hrách. Ženy odmítnou Mnésilocha propustit, ale souhlasí, že mu nebudou bránit v útěku, což se mu podaří a komedie tak šťastně skončí.

Na hře můžeme pozorovat, že účast provdaných žen je zakořeněna přímo v realitě Thesmofoří. Ženy se zde nesnaží zasahovat do mužských záležitostí, spíše se snaží bránit mužům v zasahování do ženských záležitostí v *oiku* (domácí sféra).⁶⁶ Dochází k prohazování mužsko-ženských rolí v rámci *polis*. Ženy nyní zastávají funkce, které normálně uplatňují muži. Ženy během Thesmofoří uplatňují především mužskou funkci vedení soudu. Již samotný název Thesmofořie, který vychází z Démétrina epiteta *Thesmofořos*⁶⁷ má určitou spojitost s právem. Stejně tak je možné Démétrino epiteton překládat jako „nositelka zákona“, neboť slovo *thesmos* v přízvisku *Thesmofořa*, dle Nilssona, explicitně vyjadřuje řád, právo a odkazuje ke vzniku zemědělství jakožto prostředku k vytvoření kulturního života.⁶⁸

Tuto spojitost můžeme také sledovat přímo v Aristofanově hře, když je obžalován dramatik Eurípidés, protože ve svých hrách neustále uráží ženy. Zeptá se ho na to jeho příbuzný, který nechápe, jak je to možné, když je druhý den Thesmofoří, že by v tu dobu mohl zasedat soud. Eurípidés odpoví, že v tento den se ve svatyni Thesmofoř (Déméter a Persefony) koná shromáždění žen k jeho zničení, protože je uráží ve svých tragédiích.⁶⁹ V dramatu je navíc přímo

⁶³ Aristofanés, *Ženy o Thesmofořích*, 468-519.

⁶⁴ Aristofanés, *Ženy o Thesmofořích*, 644.

⁶⁵ Sborová óda ve staré řecké komedii. Jedná se o přerušování akce, sbor se obrací k publiku. Autor zpravidla v parabasis skrze sbor vyjadřuje své názory na politická či náboženská témata dané doby.

⁶⁶ Angeliki Tzanetou, „Something to Do with Demeter: Ritual and Performance in Aristophanes' Women at the Thesmophoria“, str. 336.

⁶⁷ Dosl. zákonodárkyně, je tím myšlen epitet Déméter Zákonodárkyně; viz Matthew Dillon, *Girls and Women in Classical Greek Religion*, str. 280.

⁶⁸ Martin P. Nilsson, *Greek Folk Religion*, str. 24-25.

⁶⁹ Aristofanés, *Ženy o Thesmofořích*, 77-85.

použit pojem „shromáždění“ (*ekklesiá*), a tímto pojmem se běžně označovalo politické shromáždění v Athénách, kde běžně zasedali muži. Dle některých badatelů ukazuje tento zvyk – uzavření občanského soudu a politického shromáždění v Athénách, na nějaký alternativní, dočasný (platný po ony tři dny Thesmoforií), ženský systém spravedlnosti, který zapadá do většího vzorce ženské vlády.⁷⁰

Bowie navíc naznačuje, že tuto obměnu mohl udělat sám Aristofanés, aby pobavil co nejvíc diváků:

Aristofanes opět posouvá logiku ideologie Thesmophorií do komických mezí: svátek je svátkem zvratu a mužské soudy se uzavírají, tak proč by si ženy nemohly přivlastnit soudní funkci?⁷¹

Je tedy samozřejmě nasnadě otázka, jak naznačil Bowie, do jaké míry Aristofanova komedie odráží historickou realitu, ve které ženy v Athénách mohly skutečně na jeden den v roce soudit pomlouvače a jiné křivdy, a do jaké míry se jedná o autorovu fantazii.⁷² O tom samozřejmě můžeme jen diskutovat, neboť většina obřadů byla velmi dobře uchováána jako tajemství, proto o tom, co se odehrávalo během oslav vlastně víme jen velmi málo. Navzdory tomu, že Aristofanés napsal o Thesmoforiích jednu celou komedii, stále nemáme dostatek indicií, abychom mohli pevně rekonstruovat veškeré rituální aktivity během oslav Thesmoforií. Navíc je problematické použít Aristofanovu komedii jako hlavní pramen rekonstrukce historické reality (např. nám neredefinuje otázky jako jaké sociální role se ženě během rituálů dostávalo), neboť ani nevíme, do jaké míry je jeho drama relevantní. Na druhou stranu je naším nejstarším a nejpodrobnějším zdrojem, který nás informuje o athénské variaci oslav Thesmoforií, proto je nakonec i pro nás velmi důležitým pramenem.

⁷⁰ M. Detienne, „The Violence of Wellborn Ladies: Women at the Thesmophoria“, str. 138-139; A. M. Bowie, *Aristophanes: Myth, Ritual and Comedy*, str. 209.

⁷¹ Bowie, *Aristophanes: Myth, Ritual and Comedy*, str. 209.

⁷² Christopher Faraone, „Curses, Crime Detection and Conflict Resolution“, str. 26.

4. ANTILOGICKÝ MÝTUS O DÉMÉTŘE A PERSEFONĚ

Homérský hymnus na Démétér je pro pochopení oslav Thesmoforií důležitou součástí, neboť samotné jádro rituálů prováděných během oslav odkazuje právě na tento příběh. Hymnus samotný vznikl mezi koncem 7. století a počátkem 6. století př. n. l. a čítá 495 veršů.⁷³

Hymnus vypráví o Hádovi, vládci podsvětí, jenž unesl Persefonu, dceru Démétér a Dia, a odvedl si ji (proti její vůli) za nevěstu do podsvětí.⁷⁴ Spolu s Persefonou se propadly do podsvětní průrvy *megara* např. i vepři z vepřína a pasák Eubúleus, což se poté rituálně opakuje na oběti selete během oslav Thesmoforií.⁷⁵ Během toho přichází na scénu Persefonina rozzuřená matka – Démétér, bohyně úrody, která se rozhodla jít ji hledat a po dobu jejího hledání doprovázeného velkým smutkem, žalem a hladověním přestalo plodit obilí:

Takto velebná Déó, dvě hořící pochodně nesouc,
Devět ze sebou dní jen po zemi bloudila smutně,
Aniž kdy ambrosie neb nektaru lahodné chuti
Požila v zármutku svém, ni koupele nepřála tělu.⁷⁶

V této části si také můžeme všimnout, že Démétér (Déó) je zde popsána jako osoba nesoucí dvě pochodně. Tyto pochodně jsou, ostatně jako tomu je i u dalších chthonických bohyní, Persefony a Hekaté, jejími atributy. Sama bohyně je tak silně spjata se zemí a podsvětím, podobně jako hojná symbolika během oslav Thesmoforií (např. konfrontace s modely hadů, falů a dalšími chaotickými prvky).⁷⁷

Démétér se během svého truchlení proměňuje v předobraz ošklivé stařeny⁷⁸ zahalené v tmavém plášti s vytrhanými vlasy,⁷⁹ tedy v přesný opak její fyzické krásy, sexuality, plodnosti a půvabu, kterým normálně oplývá.⁸⁰ Bohyně v sobě v této části mýtu kulminuje dvě protichůdné mocné síly – destruktivní sílu spojenou s jejím rozhořčením po ztrátě dcery a sílu plodnosti, která je na čas přerušena stejně tak, jako její sexualita (což se reflektuje v podobě obrazu stařeny). Jde tak přímo proti standardní normě řecké patriarchální společnosti, ve které se očekávalo, že ženy

⁷³ *Homérské hymny*, Hymnus na Démétřu, str. 21-38, 1-495.

⁷⁴ *Homérské hymny*, Hymnus na Démétřu, str. 21, 2.

⁷⁵ *Scholia in Lucianum*, 1906, 275.23–276.28.

⁷⁶ *Homérské hymny*, Hymnus na Démétřu, str. 22, 47-49.

⁷⁷ *Scholia in Lucianum*, 1906, 275.23–276.28.

⁷⁸ Petra Stará, *Genderová analýza postav homérského Hymnu na Démétřu*, str. 37.

⁷⁹ *Homérské hymny*, Hymnus na Démétřu, str. 22, 40-41.

⁸⁰ „Démétřu kadeří krásných chci opěvovat, bohyni svatou,“ *Homérské hymny*, Hymnus na Démétřu, str. 21, 1.

budou pod dohledem svých mužů plodit děti a jejich sexualita tak bude pevně svázaná s mateřských, plodivým aspektem. Podobně během Thesmoforií se ženy na tři dny rozloučí se svými manžely a jdou spolu vykonávat rituály, které odkazují spíše na sexualitu jako takovou či na panenský stav,⁸¹ nežli na jejich mateřský plodivý aspekt, který se navrácí zpět v plné podobě až na závěr oslav Thesmoforií.⁸²

V závěru příběhu se nakonec vegetace a plodnost regeneruje, když Démétér nachází svou dceru. Tehdy došlo ke kompromisu, podle něhož má být Persefona třetinu roku v Hádu a dvě třetiny na zemi u matky.⁸³ Podobná paralela nastává také během oslav Thesmoforií, kdy se regeneruje původní vztah⁸⁴ matka-dcera.

4.1 SHLEDÁNÍ MATKY S DCEROU

Otázkou však je, co toto znovushledání Démétér s Persefonou vlastně znamená, když se dcera k matce z manželova domu za normálních okolností nevracela. Setkání matky s dcerou jednak během oslav rituálně napodobuje setkání Démétér a Persefony po jejich odluce,⁸⁵ a jednak opět propojuje vztah matky s dcerou, která jako již provdaná žena, pod dohledem svého muže, ztrácí užší kontakt se svými rodiči. Jak navrhuje Nancy Demand, Thesmoforie reprezentují tento původní vztah matka-dcera a jejich následnou separaci. Tuto separaci totiž prožívaly ženy i ve svých běžných životech, když vstoupily do manželství. V té době se ženy musely oprostít od svých matek a přejít pod ochranu *kyria*.⁸⁶ Thesmoforie tak nesloužily pouze k uvolnění silných emocí, které jsou v ženách hluboce zakořeněny, ale také nabízely „kladný pohled na oddělení matky a dcery.“⁸⁷ Rituál nám totiž ukazuje nekonečný cyklus, ve kterém se sice ženy musí oprostít od svých matek, ale zároveň se samy stávají matkami, aby se oprostily od svých dcer. Toto uvědomění tak mohlo ženám pomáhat překonat onu nepříjemnou separaci od svých matek.⁸⁸

⁸¹ Během oslav se setkáváme s četnými sexuálními a asexuálními symboly, proto u badatelů panuje tendence, že se ženy během oslav ztotožňovaly se svým, již zaniklým, panenským stavem či se svou sexuální divokostí. [Hendrik Simon Versnel, *Inconsistencies in Greek and Roman Religion, Volume 2: Transition and Reversal in Myth and Ritual*, str. 251-253.]

⁸² M. Detienne, *The Gardens of Adonis: Spices in Greek Mythology*, str. 101-107.

⁸³ *Homérské hymny*, Hymnus na Démétrovi, str. 34, 387-400.

⁸⁴ Tj. vztah neprovdané ženy ke svým rodičům.

⁸⁵ Tj. když byla Persefona v podsvětí u Háda a Démétér na zemi.

⁸⁶ Více k povaze této mužské role – viz kapitola „Role žen v řeckém náboženství“.

⁸⁷ Demand, Nancy, *Birth, Death, and Motherhood in Classical Greece*, str. 199.

⁸⁸ Demand, Nancy, *Birth, Death, and Motherhood in Classical Greece*, str. 199.

Goff zachází ještě dál a interpretuje setkání matky s dcerou jakožto paralelu opětovného setkání dcery se svým panenským stavem, kde se žena ztotožňuje se svým mladistvým já.⁸⁹ Thesmoforie jsou tak místem, kde se ženy sjednocují se svými matkami a společně se vyrovnávají se ztrátami (např. panenství či odloučení od svých matek), které jim způsobil patriarchální systém. Ženy mezi sebou skrz rituální jednání projevují svůj specifický model zkušenosti a není tak třeba „mobilizovat plnohodnotný diskurz vzpoury vůči opačnému pohlaví.“⁹⁰

Thesmoforie byly považovány za způsob, jak Démétér vyjádřit radost z návratu její dcery. Podobně se během oslav opětovně scházely matky s dcerami, poté co se již dcery vdaly a byly pod dohledem svého *kyria*. Ženy si tím zároveň připomínaly období, kdy byla Persefona unesena, což vedlo k Démétrině velkému smutku a neplodnosti země.⁹¹ A právě tento aspekt, časově omezené přerušení plodnosti, se zřejmě mohl rituálně opakovat během oslav Thesmoforií, kde si ženy připomínaly svůj panenský stav nebo naopak svoji zvýšenou sexuální touhu, která však nijak nesouvisela s jejich potřebou porodit dítě.⁹²

⁸⁹ Barbara Goff, *Citizen Bacchae: Women's Ritual Practice in Ancient Greece*, str. 133.

⁹⁰ Barbara Goff, *Citizen Bacchae: Women's Ritual Practice in Ancient Greece*, str. 134.

⁹¹ Angeliki Tzanetou, „Something to Do with Demeter: Ritual and Performance in Aristophanes' Women at the Thesmophoria,“ str. 330.

⁹² Hendrik Simon Versnel, „Introduction“ to M. Detienne, *The Gardens of Adonis: Spices in Greek Mythology*, str. xv.

5. ROLE ŽEN V ŘECKÉM NÁBOŽENSTVÍ

Jak jsem již nastínila, během oslav mohly ženy zastávat funkce, které běžně zastávaly muži, jako například zasedání na sněmu. Nebo mohly svévolně odejít ze svých domovů bez doprovodu muže a být bez něj po celé tři dny. Pro pochopení tohoto genderového otočení rolí si musíme svátek zasadit do širšího společenského kontextu. V této souvislosti je nutné zmínit, že řecká společnost byla společenstvím patriarchálním, kde dominantní postavení v *polis* (v rámci obce) měli muži, kteří zastávali pozice jako soudnictví, politiku a další důležité sféry pro fungování *polis*.⁹³ Zatímco ženy se pohybovaly ve sféře soukromé (domácí, náboženská činnost, péče o děti), kde jejich hlavní činnost spočívala především v každodenním opečovávání domova a výchově dětí.⁹⁴ Ku příkladu v právu a politice neměly ženy žádnou nezávislou existenci, vždy byly nějakým způsobem včleněny do *oikeu* (dům, domov, rodina), kde byly pod dohledem svého manžela či svého otce. Během sňatku muže se ženou se totiž manželovi dostávalo nové sociální role – *kyria* (mužského strážce). Pokud žena ovdověla či se rozvedla, přešla zpět pod dohled svého otce.⁹⁵ *Kyrios* byl ochráncem ženy a byl zároveň prostředníkem mezi sférou veřejnou a soukromou, kde dominovala jeho žena,⁹⁶ například zajišťoval finance, které však nadále řídila žena.⁹⁷

V Athénách mimo jiné navíc panovalo přesvědčení, že žena, poté, co se provdá, tak se stává domestikovanou, zkulturněnou bytostí, už se nejedná o divoké dítě, které si dělá, co ho v tu chvíli napadne a které často bývá mimo kontrolu.⁹⁸ To souvisí také s Démétríovým epitetem *Thesmoforá*,⁹⁹ který vyjadřuje její úlohu jakožto „dárkyně zákonů a kulturního lidského života“¹⁰⁰ či „ta která dohlíží na dodržování tradičních zvyklostí“.¹⁰¹ Podobně jako byly ženy zkulturnovány sňatkem a přechodem pod svého *kyria*, tak dle Nilssona, je Démétér spíše než obecně bohyně vegetace, „bohyně, která zkulturnovala obilí a tím i veškeré lidstvo.“¹⁰² Je tedy symbolem, pod kterým se ženy poddávaly dohledu svého muže, stávaly se reprezentantky manželství tím, že od

⁹³ Sue Blundell, Margaret Williamson, „Marriage and the Maiden: Narratives on the Parthenon,“ str. 42-43.

⁹⁴ Xenofón, *Oeconomicus*, 7.22-24.

⁹⁵ Sue Blundell, *Women in Ancient Greece*, str. 114

⁹⁶ Sue Blundell, *Women in Ancient Greece*, str. 114.

⁹⁷ Isaios, *Pyrrhus*, 3.80.

⁹⁸ Matthew Dillon, *Girls and Women in Classical Greek Religion*, str. 280.

⁹⁹ Diodóros Sicilský, *Bibliotheca historica*, 5.68.

¹⁰⁰ Walter Burkert, *Greek Religion: Archaic and Classical*, str. 246; Diodóros Sicilský, *Bibliotheca historica*, 5.68

¹⁰¹ Matthew Dillon, *Girls and Women in Classical Greek Religion*, str. 280.

¹⁰² Martin P. Nilsson, *Greek Folk Religion*, str. 24-25.

prvního dne manželství se jim dostávalo nového životního cíle, cíle být plodná a porodit svému muži syna.¹⁰³

Athéňané sice v klasickém Řecku nikdy nezavedli například volební práva žen, avšak nikdy nepopírali jejich silnou vazbu k bohům a rituálům, které zajišťovaly např. plodnost žen a úrody.¹⁰⁴ Proto náboženství bylo jednou ze sfér, ve které měla žena dominantní, nezávislou roli. Toto jejich výsostné postavení bylo natolik významné, že mělo také svou institucionální podobu. Tímto nejdůležitějším veřejným postavením žen v antickém Řecku byla role kněžky. Takováto role ženy, nositelky veřejné funkce, se tedy rovnala běžnému postavení muže.¹⁰⁵

Role dívky a ženy hrála důležitou roli v náboženských rituálech, protože jim tím byla udělena sociální specifičnost, které se jim jinak nedostalo. Takto o tom píše například Eurípidés ve své hře *Uvězněná Melanippé*, o mladé ženě z Thessalie převezené do Metapontu v jižní Itálii, kde je vězněna žárlivou manželkou zakladatele města. Ve fragmentu Melanippée hovoří o důležitosti ženských rituálních obřadů:

Ba neprávem si posměch mužů vyvolil
nás ženy za terč hloupý, by nás očernil;
jsou ženy lepší mužů — to chci ukázat:
dům spravují a zboží, jež se dovází
k nám ze zámoří, střeží pilně v jeho zdech.
Dům bez ženy je prázdnota a chudoba.
I v kultu, jemuž první místo přiznávám,
my máme hlavní podíl: V chrámě Foibově
jsou ženy povolány, aby věštily,
co Apollón jim vnukne. V svaté Dódóně,
kde posvátný dub roste, vůli Diovu
žen pokolení hlásá řeckým poutníkům.
A Sudice i Eumenidy uctívat —

¹⁰³ Tato funkce však byla během Thesmofoří, po ony tři dny, úmyslně popřena. K této problematice se více obracím v kapitole „Thesmofořie a antistruktura“.

¹⁰⁴ Sue Blundell, *Women in Ancient Greece*, str. 134-135, 160-169.

¹⁰⁵ Laura McClure, „Women in Classical Greek Religion,“ str. 2.

to přímo není vhodný úkol pro muže,
však šťastně bývá obstaráván ženami.
Je všude v kultu spravedlivý podíl žen.
Proč tedy ponižovat ženské pohlaví?¹⁰⁶

Náboženská oblast *polis* měla značný dopad na athénské ženy, například právě proto, že jim dovoľovala opustit jejich domovy a odejít na oslavy Thesmoforií uctívat bohyni Démétér.¹⁰⁷ Ženy tak mohly během oněch tří dnů zažívat podobné postavení jako tomu bylo u role kněžky a zároveň se tak během tohoto omezeného časového období dostávaly na roveň mužům a zastávaly veřejné funkce. Mohly si tak svým způsobem do určité míry kompenzovat onu mužskou nadvládu, kterou zažívaly ve svých každodenních životech.

Thesmoforií se navíc mohly účastnit specificky pouze ženy. To je především dáno tím, jak píše Pritchard, že jednak věk a pohlaví představitelů uctívaného božstva by měly korespondovat s uctívaným božstvem, a jednak lidé chodívali uctívat božstva, aby si zajistili úspěch v oblasti, v které bylo božstvo zasvěceno, specializováno.¹⁰⁸ Například pokud by měla žena problém s otěhotněním, šla by obětovat právě bohyni Démétér, neboť je tato bohyně úzce svázána s plodností. A byla by to specificky žena, která by za ní šla, protože žádost, o kterou by šla prosit/modlit se, koresponduje s funkcí bohyně, a zároveň jsou obě ženského pohlaví. Podobně to probíhalo ve většinové části kultu – ženské bohyně byly uctívány ženami, mužští bohové muži.¹⁰⁹ Ačkoli existuje pár výjimek.¹¹⁰

Oslava bohyně Démétér je také ukázkou reciprocity mezi božstvem a věřícím ve starověké řecké společnosti. Důležitou složkou tohoto vztahu byla *charis* („vděčnost“). Konáním dobra se zavazujeme bohům, kteří nás odmění vděčností za to, že jsme vykonaly dobro. Každá činnost bude mít takovou odezvu, jako měla ona činnost (dobro za dobro, zlo za zlo).¹¹¹ A stejně tak tomu bylo i u oslav Thesmoforií. Thesmoforie se slavily na podporu zemědělské a ženské plodnosti. Ženy musely opustit své domovy, aby vykonaly řádné obřady k oslavě Démétér a

¹⁰⁶ Eurípidés, *Uvězněná Melanippé*, str. 25.

¹⁰⁷ V řecké klasické společnosti nebylo běžným zvykem, aby muž dovolil své ženě přespávat mimo jejich domov.

¹⁰⁸ David M. Pritchard, „The Position of Attic Women in Democratic Athens,“ str. 189.

¹⁰⁹ David M. Pritchard, „The Position of Attic Women in Democratic Athens,“ str. 189.

¹¹⁰ Simon Price, *Religions of the Ancient Greeks: Key Themes in Ancient History*, str. 68.

¹¹¹ Gould, J., „On Making Sense of Greek Religion,“ str. 15.

podpořily plodnost, a muži je museli nechat odejít a zaplatit za oslavy. Na oplátku za jejich zbožnost se jim Démétér odvděčila darem plodnosti, jak na poli, tak v ženském těle.¹¹²

Náboženská zbožnost, *charis*, reciproční vztah věřících a božstva však nebyly jediným důvodem, proč ženám bylo umožněno odejít ze svých domovů. Byly zde také sociální a politické důvody, jak uvádí Kathryn White.¹¹³ Tyto politicko-společenské důvody se týkaly legitimity sňatku muže a ženy. Při Thesmoforiích mohl mužský *démos* (lid) předvést své ženy jako legitimní dcery athénských občanů, které byly řádně provdané.¹¹⁴ To bylo pro Athéňany velmi podstatné, neboť v době klasického Řecka nebyly žádné manželské registry a jediné, na co se dalo spolehnout bylo veřejné uznání.¹¹⁵ Tato legitimní složka manželství byla pro Athéňany velmi podstatná, především proto, že hlavní úkol ženy bylo porodit syna, který by po smrti svého otce nadále vedl domácnost a sloužil v řecké armádě.¹¹⁶ Ženy se tedy musely účastnit Thesmoforií každý rok, aby tím na veřejnosti dokázaly, že jsou stále ve stavu manželském a jsou tak řádnými athénskými občankami *polis*, pod ochranou svých mužů.¹¹⁷

¹¹² Matthew Dillon, *Girls and Women in Classical Greek Religion*, str. 138.

¹¹³ Kathryn White, „Demeter and the Thesmophoria“, str. 8.

¹¹⁴ Kathryn White, „Demeter and the Thesmophoria“, str. 10.

¹¹⁵ Isaios, *Ciron*, 8. 19-20.

¹¹⁶ Sue Blundell, Margaret Williamson, „Marriage and the Maiden: Narratives on the Parthenon“, str. 49.

¹¹⁷ Kathryn White, „Demeter and the Thesmophoria“, str. 10.

6. THESMOFORIE A ANTISTRUKTURA

V předchozí kapitole jsem zmiňovala podobu starověké řecké společnosti, tedy patriarchální společnost, která byla základní strukturou pro občany řecké *polis*. Během oslav Thesmoforií však také nacházíme spoustu antinomických prvků, které nezapadají do této „tradiční“ struktury, jako je například otočení mužsko-ženských rolí během zasedání sněmu či protichůdné emoce spojené s ženskou sexualitou na jedné straně a asexualitou na druhé.¹¹⁸ Dochází k otočení řádu věcí. Na místo mužské autority převládá autorita ženská. Na místo patriarchální struktury, kde jsou ženy pod dohledem mužů nastává antistruktura, kde jsou ženy zcela autonomní.

Pojem „*antistruktura*“ je velmi důležitý termín, který je třeba si více přiblížit, protože právě na oslavě Thesmoforií nacházíme mnoho antistrukturních rysů. Na to nám pomůže koncepce Victora Turnera, který téma náležitě zpracovává ve své knize *Průběh rituálu*. Turner píše následující:

Nekultivovaná energie uvolněná zjevnou symbolikou sexuality a nepřátelství mezi pohlavími je svedena směrem k hlavním symbolům představujícím strukturální řád a hodnoty nebo transcendována znovu nastolenou jednotou, jednotou, jež je navíc posílena právě těmi silami, které ji ohrožují. Tyto obřady ukazují, že jeden z aspektů rituálu je prostředkem, díky němuž síly chaosu, které jsou vlastní člověku jakožto savci, slouží společenskému řádu.¹¹⁹

Jádrem rituálů je tedy, dle Turnera, nastolit nějaké ohrožující síly (tj. antistrukturu), které působí na běžnou strukturu, na lidské instituce, na běžně přijímané normy, které jsme si nastavili jako společnost. Cílem však není tuto antistrukturu zachytit a odstranit, ale vytvořit kompatibilní prostředí mezi strukturou a antistrukturou, kde zůstane původní esence struktury, která je propojena s novými kategoriemi, a tak dochází ke změně, transformaci struktury.¹²⁰

Turner říká, že lidé, kteří jsou buď ve „skulinkách společenské struktury“ nebo „na jejím okraji“ či „stojící na nejnižších příčkách její hierarchie“ rozpouští strukturované, institucionalizované normy ve společnosti. Narušují řád a vzniká konflikt. Do jasně strukturovaného systému pronikají emoce a pudy, pro které za normálních okolností není prostor. Je to v zásadě dialektika: bezpečnost struktury narušuje někdo/něco z jejího okraje a tím do

¹¹⁸ Ku příkladu požívání česneku, spaní na anafrodiziakální rostlině a na druhé straně tvarování mužských falů a obscénní nadávání mezi ženami.

¹¹⁹ Victor Turner, *Průběh rituálu*, str. 93.

¹²⁰ Chlup, Radek, „Struktura a antistruktura: Rituál v pojetí Victora Turnera II“, str. 181.

systému proniká nebezpečí antistruktury, pro kterou v běžném každodenním životě není prostor. Tato dialektika je velmi podstatná a společnost bez ní nemůže fungovat.¹²¹

Turnerova koncepce antistruktury se dá velmi dobře aplikovat na oslavy Thesmoforií, především zaměříme-li se na jeho rituály převrácených rolí, o kterých Turner také píše ve své knize *Průběh rituálu*. Během těchto rituálů jsou obvykle konzervativní společenské normy a struktury překročeny nebo převráceny. Například, lidé mohou zaujmout role, které jsou obvykle spojovány s opačným pohlavím, věkem, sociálním statusem nebo etnickou skupinou. To je přesně ten typ rituálu, který se provádí během oslav Thesmoforií: status ženy, která nemá ani občanská práva, je náhle zvýšen na společenském žebříčku a zároveň je převráceno postavení vládnoucích a těch, jimž se vládne – během Thesmoforií se např. uzavírá sněm, který ovládají muži a nyní to jsou ženy, které mohou zasedat. Mužská autorita je tedy převrácena za ženskou. Takovéto obřady jsou velmi důležité pro společnost obecně, neboť tím zviditelňují své společenské kategorie a formy, které bývají pokládány za neměnné. Převrácením rolí se upevňuje princip hierarchie, znovuobnovuje se společenské postavení a řád struktury. Proto jsou často svátky a rituály, jako např. Thesmoforie, pevně dané, jasně zakotvené v čase, aby nevzniklo nebezpečí – např. že ženy začnou tyto dvě své hluboce zakořeněné emoce (panenský stav a zvýšenou sexualitu) ventilovat ve svém každodenním životě, je třeba, aby se řád neustále periodicky obnovoval¹²² a ženy tak daly průchod svým nejhlubším emocím, které jsou jejich součástí, v jasně daném čase a na jasně daném místě (v tomto případě mimo dohled svých mužských protějšků).

Téma rozpracovává také Mary Douglas ve své knize *Čistota a nebezpečí*, kde podobně jako Victor Turner poukazuje na téma sociální struktury a její konfrontace s *ne-formou*, tj. s antistrukturou. V antistruktuře pak nacházíme, dle Mary Douglas, destruktivní potenciál nekontrolované moci.¹²³

Jedinec se vydává do rozháraných zákoutí mysli a zároveň podniká výpravu za hranice společnosti. Z těchto nepřístupných území se vrací zpátky obdařený mocí, která je těm, již neztratili kontrolu sami nad sebou a kteří neunikli kontrole společnosti, nedostupná.¹²⁴

Rituál je pak onen akt, který odděluje jedince od jeho původního statusu, kdy se dostává „za hranice společnosti“ a na čas je vyčleněn ze struktury, nachází se v chaotickém prostoru. Setrvávání v antistruktuře je spojeno se špínou, obscéncí, nezformovanou psychickou silou a chaosem, který pramení z antistruktury. Během oslav Thesmoforií je právě takováto antistruktura

¹²¹ Victor Turner, *Průběh rituálu*, str. 122-125.

¹²² Victor Turner, *Průběh rituálu*, str. 161-169.

¹²³ Mary Douglas, *Čistota a nebezpečí. Analýza konceptu znečištění a tabu*, str. 140.

¹²⁴ Mary Douglas, *Čistota a nebezpečí. Analýza konceptu znečištění a tabu*, str. 140.

úmyslně navozována, aby daly ženy průchod svému emočnímu napětí, které se tak mohlo volně projevit právě a výhradně během těchto oslav.

6.1 PLODNOST A SEXUALITA

Sexuální a erotické symboly byly nedílnou součástí oslav Themoforií. Sexualita byla jednou z oněch emocí, které v sobě ženy uchovávaly po celý rok, aby je mohly během Thesmoforií nejrůznějším antistrukturálním jednáním projevit. Bohatá symbolika spjatá s plodností a sexualitou,¹²⁵ kterou během oslav nacházíme, tak zřejmě neměla pouze funkci spojenou se zajištěním plodnosti, ale zřejmě v ní můžeme najít i jiné interpretace.

Scholion k Lúkiánovi vykládá Thesmoforie jako svátek plodnosti, s tím moderní badatelé víceméně souhlasí, ale často dodávají, že to je jen jedna významová rovina. Během festivalu je také připomínán *Homérský hymnus na Démétér*, který vyjadřuje Démétrinu primární funkci jakožto zemědělská bohyně plodnosti (během truchlení po své dceři Persefoně země přestává plodit, je suchá, příroda se regeneruje až když se Démétér opět setkává se svou dcerou). Avšak jak poukázal Lowe a další badatelé, „plodnost není jedinou funkcí festivalu, neboť stejně tak, jako byla Démétér uctívána kvůli plodnosti, stejně tak je během Thesmoforií oslavována jako dárnyně zemědělství a jako „ta, jenž zcivilizovala lidstvo.“¹²⁶

Jak ukazují Lúkiánova scholia, nejdůležitějším prvkem plodnosti během oslav je oběť selete, která symbolizovala plodnost zvířat i lidí, neboť již samotné řecké slovo pro prase – *choiros*, je také slangové slovo pro ženské genitálie.¹²⁷ Sele jako symbol plodnosti bylo zmíněno v Lúkiánových scholiích, především díky tomu, že rodí mnoho selat.¹²⁸ Avšak symbolika selete, jakožto plodivé síly není jedinou možností, jak symbol selete interpretovat. Na jedné straně je sele domestikované zvíře, jednoduché na chov, kterému je předurčená porážka a následné sněžení.¹²⁹ Na druhou stranu se jedná o jedno z nejdivočejších zvířat (společně s kozou),¹³⁰ které bylo domestikováno až lidmi. Je třeba poukázat na tuto jeho ambivalentní povahu – jeho užitečnost (jakožto zkrocené zvíře) a jeho nebezpečnost (jakožto zvíře divoké). Tato jeho divoká,

¹²⁵ Modelování falů, vagin, obscénní nadávání atd. ...

¹²⁶ N. J. Lowe, „Thesmophoria and Haloa: Myth, Physics and Mysteries,“ in S. Blundell and M. Williamson (eds.), *The Sacred and the Feminine in Ancient Greece*, str. 123.

¹²⁷ Radek Chlup, „The Semantics of Fertility: Levels of Meaning in the Thesmophoria“, str. 80.

¹²⁸ *Scholia in Lucianum*, 276, 21-22.; Blundell, Sue, *Women in Ancient Greece*, str. 164.

¹²⁹ Aristotelés, *Historia animalium* VIII, 595a 18-21.

¹³⁰ M. Detienne, *The Gardens of Adonis: Spices in Greek Mythology*, str. 54.

nedomestikovaná, potenciálně nebezpečná přirozená síla musí být časem zkrocena, aby prase mohlo posloužit také populaci.¹³¹

Jak poukázal Radek Chlup ve svém článku „The Semantics of Fertility: Levels of Meaning in the Thesmophoria“, u plodnosti lidí můžeme pozorovat podobnou dichotomii jako u hospodářských zvířat. Lidská sexualita není o zcela jasně kontrolované síle mezi reprodukčním orgánem a plodností. V plodnosti je zahrnuta také nejistota, nevysvětlitelná síla, protože nikdy nevíme, zda sexuální akt povede k oplodnění či nikoliv.¹³² Kromě symbolu prasete můžeme pozorovat během oslav Thesmoforií i další symboly spjaté se sexualitou, jako jsou modely falů a ženských vagin. Také bychom do této sexuální symboliky mohli zahrnout užívání nemravné a obscénní mluvy, ke které během oslav docházelo.¹³³ Tato aktivita však, jak tvrdí Radek Chlup,¹³⁴ zřejmě mohla mít především efekt vtípu a komičnost, neboť vtíp staří Řekové během rituálů běžně používali.¹³⁵ Vtíp je navíc také jakousi formou antistruktury,¹³⁶ jak o tom píše Mary Douglas ve svém článku „Jokes“. Vtíp totiž podobně jako antistruktura, proti sobě také staví dvě různé protichůdné roviny, jednu, která je všem lidem běžně známá, konvenční, a druhou, která je skrytá, byť může být hluboce uložena v lidském podvědomí (např. nějaké silné potlačené emoce). Konfrontace těchto dvou struktur na chvíli vytvoří chaos, nebezpečnou sílu, která upozadí běžně přijímanou strukturu a na chvíli nás od ní osvobodí v podobě výbuchu smíchu. Zároveň dochází ke konfrontaci s chaosem, ve kterém není jistota ani jedné ze struktur, dochází ke konfrontaci s něčím, co nemáme plně pod kontrolou. Po chvíli se však struktura opět navrátí, když smích opomine.¹³⁷

Smích můžeme pozorovat také v *Hymnu na Démétér*, kde se po unesení Persefony truchlící Démétér vydá do Eleusíny ke králi Keleovi, kde Iambé, thrácká služka, naplní Démétrin zármutek smíchem:

Dlouho seděla tam bez hlesu, sklíčena všecka,
aniž se na koho slovem jen obrátila neb činem;
ani se neusmála a bez jídla, bez pití tak jen

¹³¹ M. Golden, „Male Chauvinists and Pigs“, str. 8-9.

¹³² Radek Chlup, „The Semantics of Fertility: Levels of Meaning in the Thesmophoria“, str. 81.

¹³³ Apollodóros, *Bibliotheca* I., 5, 3.

¹³⁴ Radek Chlup, „The Semantics of Fertility: Levels of Meaning in the Thesmophoria“, str. 81.

¹³⁵ Walter Burkert, *Greek Religion: Archaic and Classical*, str. 104-105.

¹³⁶ Něčeho, co popírá běžně danou strukturu, hodnoty, normy v dané společnosti.

¹³⁷ Mary Douglas, „Jokes“, in *ead.*, *Implicit Meanings. Essays in Anthropology*, str. 96.

seděla, v zármutku tonouc a v touze po štíhlé dceři,
až když drahnou již chvíli ji škádlila, velebnou stále,
pečlivá Iambé němým a žertovným posuňkováním,
vzbudila u ní úsměv i smích a laskavou mysl;
ta se jí později také svou povahou líbila vždycky.¹³⁸

Stejně tak obscénní chování a nadávání (*aischrologia*), které se během oslav provádí, můžeme chápat jako určitou provokaci, jako vystoupení z běžné dominantní struktury, kterou společnost (*polis*) uznává a konfrontovat se s chaosem, liminalitou,¹³⁹ s nestandardním chováním,¹⁴⁰ kdy ženy uvolní své silné potlačené emoce a nálady právě v podobě rituálního urážení.

A proč jsou s takovýmto rituálním jednáním spojovány právě ženy? Odpověď nám poskytuje Mark Golden, který, jak jsem již zmínila, zmiňuje oběť selete, které může značit, jak sele, tak ženskou vaginu. Podobnou dichotomií, jako takového domácího zvířete (nebezpečí a zkrocenost) nacházíme u žen a s nimi spojenou sexualitou, která může vyvolat jak fascinaci, tak bázeň. „Poselstvím je, že sexualita žen, stejně jako prase, může pomoci nebo uškodit.“¹⁴¹ Koneckonců sexualitu jako nebezpečnou ženskou zbraň zmiňuje již Aristofanés.¹⁴² Během rituálu se tato nebezpečná síla dostává na povrch a svévolně se může projevat pomocí obscénních aktivit, což za normálního každodenního života žen není možné. Ale stejně, jako je tomu u vtípu, tak i tato nespoutaná, nebezpečná sexualita musí skončit, a ženy se musí navrátit zpět ke svému standardnímu chování, tj. opět se vměstnají do struktury řecké společnosti (do *polis*, do patriarchy). Takto zkrocená nebezpečná síla je pak transformována lidem (*polis*) jakožto zprostředkovatel plodnosti, která se vrací spolu s návratem žen do struktury. Thesmoforie tak byly vlastně oslavou instituce manželství tím, že bylo na čas (po dobu tří dnů) popřeno.¹⁴³

6.2 SEXUÁLNÍ ZDRŽENLIVOST

V kontrastu k sexuálním symbolům, o kterých jsem psala výše, nalézáme během oslav ještě jedno nestandardní chování pro řeckou společnost klasického období – asexuální symboliku.

¹³⁸ *Homérské hymny*, Hymnus na Démétru, str. 28, 198-205.

¹³⁹ Tj. pomezí, hraničnost; z latinského *limen* (práh)

¹⁴⁰ Froma Zeitlin, „Cultic Models of the Female: Rites of Dionysus and Demeter,“ str. 145.

¹⁴¹ M. Golden, „Male Chauvinists and Pigs,“ str. 9.

¹⁴² Aristofanés, *Lysistrata; Acharňania; Ženy na sneme; Vtáci; Plutos*, 682-685.

¹⁴³ M. Golden, „Male Chauvinists and Pigs,“ str. 6. Více k této problematice v další kapitole.

Tento aspekt můžeme pozorovat například u anafrodiziakálních rituálů jako je již dříve zmíněné pojidání česneku¹⁴⁴ či spaní na rostlině *Vitex agnus castus*¹⁴⁵ a obecně také sexuální abstinence.

Jednou z teorií je myšlenka Fromy Zeitlin, která tvrdí, že obě vrstvy, jak obscénnost, tak sexuální zdrženlivost je od počátku zakořeněna ve všech ženách. Sexuální zdrženlivost je od nich zkrátka vyžadována společností, avšak sexualita je jejich přirozeností.¹⁴⁶

Jinou možnost nám představuje Versnel, který navrhuje že během oslav Thesmoforií se řecké vdané ženy dočasně rituálně navracely do stavu své prvotní sexuální čistoty, tedy do období jejich panenství, neboť v tomto období mohly ženy, tehdy ještě neprovdané slečny, dělat věci, které byly pro vdané ženy již vyloučené a nemyslitelné, jako například provádět rituální obscénnosti, či zasedání na mužském sněmu (z důvodu, že se již staly plnohodnotnými občankami, manželkami, ženami zodpovědnými svému domu).¹⁴⁷ Jsou to totiž právě panny (*nymfai*), které jsou na pomezí mezi dítětem a matkou, jsou zároveň jak sexuálně zdrženlivé, tak plné sexuality.¹⁴⁸ Naopak vdané ženy, které se chovají obscénně a pletou se do politiky, jsou svým způsobem anomálií společnosti. Je proto třeba je překlasifikovat na panny, protože u těch je větší divokost myslitelná. Tato anomálie může být pro společnost nebezpečná, proto se jí společnost snaží nějakým způsobem eliminovat (buď to ji tabuizuje, označí za nebezpečnou, zcela eliminuje, reklasifikuje či posvěti).¹⁴⁹ V případě řecké společnosti byla tedy ženská sexualita a sexuální zdrženlivost reklasifikována a označena nálepkou, která provdané ženě dovoluje pohlavní styk pouze za účelem plození dětí, její dvě prapůvodní emoce jsou tak utlačeny do pozadí.

Obecně u žen panovala myšlenka, že jakmile žena vstoupí do manželství, musí se vzdát své přirozené divokosti, která je v každé ženě zakořeněna od narození, stát se domestikovanou, oddanou svému muži (tj. vstoupit do běžné struktury řecké společnosti).¹⁵⁰ Žena však v sobě stále kulminuje tyto dvě nebezpečné síly:¹⁵¹ sílu přiklánějící se k Artemis, Koré či např. nymfám lesů,

¹⁴⁴ *Inscriptiones Graecae* II², 1184.

¹⁴⁵ Gaius Plinius Secundus, *Naturalis Historia*, 24.59.

¹⁴⁶ Froma Zeitlin, „Cultic Models of the Female, str. 149.

¹⁴⁷ Hendrik Simon Versnel, *Inconsistencies in Greek and Roman Religion, Volume 2: Transition and Reversal in Myth and Ritual*, str. 251-253.

¹⁴⁸ Hendrik Simon Versnel, *Inconsistencies in Greek and Roman Religion, Volume 2: Transition and Reversal in Myth and Ritual*, str. 254.

¹⁴⁹ Mary Douglas, *Čistota a nebezpečí. Analýza konceptu znečištění a tabu*, str. 41-66.

¹⁵⁰ Hendrik Simon Versnel, *Inconsistencies in Greek and Roman Religion, Volume 2: Transition and Reversal in Myth and Ritual*, str. 277-280.

¹⁵¹ Alespoň „nebezpečné“ z hlediska tehdejší společnosti.

řek a hor, které bývají zobrazovány jako panenská stvoření žijící na nedomestikované půdě mimo město a muže, zcela oproštěné od své sexuality a často bojující proti mužům.

Vyhýbají se kontaktu s muži, žijí daleko od mužů a života ve městě, Koré (dívka), podobně jako Artemis, panenská lovkyně, bloudí mezi divokými zvířaty a neobdělávanou půdou, podílí se na životě v divoké přírodě.¹⁵²

Druhou mocnou silou v ženě, je síla směřující k milostné Afroditě, ženě odevzdané své nespoutané sexualitě. Tato moc je však také z hlediska klasické řecké společnosti klasifikována jakožto „nebezpečná“, protože ani zde žena není schopna porodit legitimního syna,¹⁵³ neboť jí jde především o pomíjivé potěšení.¹⁵⁴ Obě tyto síly na rozhraní kultury a přírody, jsou velmi mocné, ale zároveň impotentní a byly silně ohrožující pro *polis*, protože v obou případech žena neporodí legitimního potomka, což bylo důležitým úkolem řeckých žen.¹⁵⁵

Jak jsem již nastínila, Thesmoforie byly oslavy instituce manželství legitimizující se pomocí jeho opaku, antistruktury.¹⁵⁶ Obě síly, jak popření sexuality, tak její nadměrné projevení za hranicemi manželství se spolu navzájem konfrontují v chaosu během rituálního jednání o Thesmoforiích, kde se ruší jakékoliv hranice, až vyeskalují ve výbuch smíchu.¹⁵⁷ V mýtu můžeme anafrodiziakální symboly spojit s rozhořčením bohyně Déméter nad ztrátou své dcery (v mýtu se to rituálně opakuje druhého dne). Je zde přítomná divokost, zuřivost, sexuální a plodivá abstinence stejně jako tomu je mladých dívek v řecké společnosti, tj. jedna ze dvou nebezpečných, ohrožujících sil řecké *polis*. Otočení rolí nacházíme, když na scénu přichází Iambé s obscénním, chaotickým vtípkováním, kterým zakročí vůči Démétrině žalu, což se rituálně opakuje třetího dne během obscénního jednání jako rozřešení mýtu. Obě nebezpečné síly se tedy projeví hlasitým smíchem a jak Déméter, tak ženy na Thesmoforiích se můžou opět navrátit do běžného vzorce chování.¹⁵⁸

Tím se ustanovuje manželství, které v sobě obě mocné síly (sexuální zdrženlivost a sexualitu) vyrovnává tím, že jim během Thesmoforií nechává volný průběh, tyto síly mohou dynamicky explodovat, aby se mohly opět zařadit do struktury, do běžně přijímaných paradigmat,

¹⁵² Jean-Pierre Vernant, *Myth and Society in Ancient Greece*, str. 139.

¹⁵³ Hendrik Simon Versnel, „Introduction“ to M. Detienne, *The Gardens of Adonis: Spices in Greek Mythology*, str. xv.

¹⁵⁴ M. Detienne, *The Gardens of Adonis: Spices in Greek Mythology*, str. 101-107.

¹⁵⁵ M. Detienne, *The Gardens of Adonis: Spices in Greek Mythology*, str.101-107.

¹⁵⁶ Radek Chlup, „The Semantics of Fertility: Levels of Meaning in the Thesmophoria“, str. 87.

¹⁵⁷ Radek Chlup, „The Semantics of Fertility: Levels of Meaning in the Thesmophoria“, str. 87.

¹⁵⁸ Radek Chlup, „The Semantics of Fertility: Levels of Meaning in the Thesmophoria“, str. 87.

v tomto případě tedy tato exploze zaručuje návrat do běžné struktury, do manželství, ve své plné plodivé síle. „Tak je to právě ideologický koncept manželství, v němž je nalezena veškerá energie uvolněná žertem, který je silný a fertilní.“¹⁵⁹ Sexualita a sexuální zdrženlivost se následně zakomponují do stavu manželského v podobě legitimního pohlavního styku a zároveň přítomné cudnosti.¹⁶⁰

V případě Thesmoforií tedy strukturálně podřízení jedinci, ženy, které jsou pod dohledem svých mužů a otců, překračují hranice běžných konvencí, norem, aby projevíly své silné potlačované emoce. Učiní tomu symbolicky tak, že se na krátký časový úsek (v tomto případě tři dny) odeberou od svých „ochránců“ zcela mimo jejich dohled. Během těchto dnů jsou konfrontovány s antistrukturou, aby se po oněch třech dnech mohly opět vrátit do ustanoveného řádu, struktury a běžných hodnot. A zároveň již ženy v sobě nebudou kulminovat ony dvě nebezpečné emoce, protože jim dají svobodný průběh během oslav Thesmoforií, a tak jim ani nebude dělat problém vrátit se zpět pod dohled svých manželů do domestikovaného patriarchálního prostoru.

¹⁵⁹ Radek Chlup, „The Semantics of Fertility: Levels of Meaning in the Thesmophoria“, str. 87.

¹⁶⁰ Barbara Goff, *Citizen Bacchae: Women's Ritual Practice in Ancient Greece*, str. 129.

7. ZÁVĚR

V této bakalářské práci jsem se snažila rekonstruovat postavení žen v klasickém období starověkého Řecka. Práce zkoumala postavení žen v řecké patriarchální společnosti, jejich nezávislost během těchto oslav a antistrukturu, s kterou se během rituálů ženy konfrontovaly. Především jsem se na zaměřila na dichotomii, podle které byly ženy na jedné straně, dle standartních norem, v Athénách pod dohledem svých mužů doma, staraly se o domácnost a o své děti, což byl ideál, jaký společnost požadovala. Na druhé máme zase obraz žen, které byly povzbuzovány svými muži, aby se na tři dny odebraly mimo tuto společenskou strukturu a účastnily se samy, bez mužů, náboženských obřadů.

Tyto obřady zahrnovaly různé rituály spojené s plodností, úrodou, sexualitou a cudností. Práce podrobně popisuje jednotlivé dny oslav: „Cesta nahoru“ (*Anodos*), „Půst“ (*Nésteia*) a „Krásné narození“ (*Kalligeneia*), jejich význam a zasazení v kontextu mýtu o Démétér a Persefoně, o který se rituály z Thesmoforií opírají.

Jak bylo zjištěno například díky Aristofanově hře *Ženy o Thesmoforiích*, tento svátek umožňoval ženám prožívat nezávislost a participaci na veřejných funkcích (např. konání sněmu), které byly jinak doménou mužů. Oslavy Thesmoforií byly totiž určeny výhradně pro ženy provdané za athénské občany, což jim poskytovalo vzácnou příležitost k autonomnímu jednání mimo dohled mužů. Docházelo tak k dočasnému narušení běžných společenských struktur (kdy byla žena pod dohledem svého muže), což je koncept známý jako „antistruktura“. Tento přechodný stav jim poskytoval prostor pro vyjádření emocí a svobodného jednání mimo normální společenské omezení. Rituály zahrnovaly prvky, které by byly jinak považovány za nevhodné nebo tabu, jako jsou obscénní projevy a symbolické akty sexuality či asexuálnosti. Tento stav antistruktury umožňoval ženám zažít pocit nezávislosti a svobody, což mohlo mít významný psychologický a sociální dopad na život žen.

Ačkoli se ženy po skončení oslav vrátily do své tradiční role v rámci patriarchální struktury, zkušenost z Thesmoforií jim poskytovala významnou psychologickou úlevu a možnost sebevyjádření. Tento rituální únik umožňoval ženám prožít a naplnit své hluboké emoce, což zřejmě mohlo přispívat také k jejich psychické stabilitě a schopnosti plnit své každodenní povinnosti.¹⁶¹ Je důležité také zmínit, že díky těmto oslavám měly ženy možnost posilovat vzájemnou solidaritu a komunitní vazby (například se mohly znovu setkat se svými matkami,

¹⁶¹ Jelikož své hluboké emoce – zvýšenou sexualitu a sexuální zdrženlivost, volně projevíly během oslav, pak již zřejmě pro ně nemusel být tak těžký návrat zpět do patriarchátu, zpět k jejich povinnostem (např. plodit děti) a zpět pod dohled svých mužských ochránců, *kyriů*.

potażmo se tímto rituálně navracely do svého dětského, panenského stavu), což jim mohlo poskytovat určitou formu podpory a naplnění i mimo rámec oslav. Thesmoforie tak hrály klíčovou roli nejen v náboženském, ale i v sociálním životě řeckých žen.

Z práce vyplývá, že Thesmoforie nebyly jen náboženským svátkem, ale také významným společenským mechanismem, který umožňoval ženám dočasně se vymanit z rigidních struktur patriarchální společnosti a prožít autonomii a solidaritu s ostatními ženami. Tyto rituály tak hrály klíčovou roli v udržování rovnováhy mezi strukturou (patriarchátem) a antistrukturou (dočasnou vládou žen během oslav) v řecké společnosti. Zároveň však oslava Thesmofoří mohla být také autentickým způsobem, jak udržet ženy pod patriarchálním dohledem. Ženy představovaly nebezpečí pro patriarchální řeckou *polis*, jejich mocné emoce by mohly nabourat systém a směřovat jeho vývoj zcela jiným směrem. Je dost možné, že si muži byli této hrozby plně vědomi, a tak, než li by muži něco namítali, raději dovolili odchod svým manželkám mimo domov, kde ženy tyto své hluboké emoce řádně projevíly během rituálního jednání. Proto pro ně ani nebyl tak náročný návrat zpět do mužského patriarchátu, neboť byly obohaceny o onu zkušenost z Thesmofoří, která jim dovolila jejich hluboké emoce naplnit a plně projevit. Ženy tak již neměly potřebu naplňovat tyto emoce během roku, ale vždy vyčkaly do 11. pyanopsiónu na další Thesmoforie.

8. BIBLIOGRAFIE

PRIMÁRNÍ LITERATURA

- Apollodóros, *Bibliotheca*, přeložil Sir James George Frazer, Cambridge, MA, Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd., 1921.
- Apollodóros, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, ed. Theodor Müller, Paris: A. Firmin Didot 1841-1873.
- Aristofanés, *Ženy o Thesmofořiích*, přeložil Augustin Krejčí, Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1914.
- Aristofanés, *Lysistrata; Acharňania; Ženy na sneme; Vtáci; Plutos*, přeložil Miroslav Okál, Bratislava: Tatran, 1966.
- Aristotelés, *Athénská ústava*, přeložil Pavel Oliva, Praha: Baset, 2004.
- Aristotelés, *Historia animalium*, München: Tusculum, 1943.
- Cicero M. Tullius, *In Verrem*, přeložil C. D. Yonge, London: George Bell & Sons, 1903.
- Diodóros Sicilský, *Bibliotheca historica*, Leipzig: Teubner, 1890.
- Eurípidés, *Euripidovo dvojí zpracování báje o Melanippě*, přeložil Zdeněk K. Vysoký, Listy filologické 87, 1964, str. 17-32 [zlomky z tragédií *Melanippé moudrá* a *Melanippé uvězněná*].
- Hérodotos, *Dějiny*, přeložil Jaroslav Šonka, Odeon, 1972.
- Homéros, „Na Démétru“, *Homérské hymny: Válka žab a myši*, přeložil Otakar Smrčka, Praha: Státní nakladatelství krásné hudby a umění, 1959.
- *Inscriptiones Graecae: Vol. II et III. Inscriptiones Atticae Euclidis anno posteriores*, ed. Johannes Kirchner, Berlin: G. Reimer, 1913-1940.
- Isaios, *Ciron*, přeložil Forster, Edward Seymour, Cambridge, MA: Harvard University Press, London: William Heinemann Ltd., 1962.
- Isaios, *Pyrrhus*, přeložil Forster, Edward Seymour, Cambridge, MA: Harvard University Press, London: William Heinemann Ltd., 1962.
- Kallimachos, *Aetia*, přeložil Dee L. Clayman, Loeb Classical Library 421, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2022, fr. 63.
- Pausaniás, *Cesta po Řecku*, přeložila Helena Businská, Praha: Svoboda, 1974.
- Plinius Gaius Secundus, *Naturalis Historia*, ed. Karl Friedrich Theodor Mayhoff, Lipsiae: Teubner, 1906.

- Plútarchos, *Moralia*, Cambridge, MA: Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1927–69.
- Plútarchos, *Životy slavných Řeků a Římanů – Demosthenes*, Praha: Odeon, 1967.
- *Scholia in Lucianum*, ed. Hugo Rabe, Leipzig: B. G. Teubner, 1906.
- *Sylloge Inscriptionum Graecarum*, ed. Dittenberger, W., Leipzig: Hirzel, 1915-1924.
- Theodorétos, *Graecorum Affectiorum Curatio*, Lipsko: B. G. Teubner, 1904.
- Xenofón, *Oeconomicus*, přeložil E.C. Marchant, London: Heinemann, 1968.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

- Blundell, Sue, *Women in Ancient Greece*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995.
- Blundell, Sue, *Women in Classical Athens*, London: Bristol Classical Press, 1998.
- Blundell, Sue a Margaret Williamson, „Marriage and the Maiden: Narratives on the Parthenon,“ in S. Blundell and M. Williamson (eds.), *The Sacred and the Feminine in Ancient Greece*, str. 47-70, New York: Routledge 1998.
- Bloch, Maurice, „Death, women and power“, in M. Bloch and J. Parry (eds), *Death and the Regeneration of Life*, str. 211–30, Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
- Bowie, A. M., *Aristophanes: Myth, Ritual and Comedy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Brock, Roger, „The labour of Women in Classical Athens“, *Classical Quarterly* 44/2, 1994, str. 336-346.
- Burkert, Walter, *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*, Berkeley: University of California Press, 1979.
- Burkert, Walter, *Homo Necans: The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth*, Berkeley: University of California Press, 1983.
- Burkert, Walter, *Greek Religion: Archaic and Classical*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1985.
- Clinton, Kevin, „The Sanctuary of Demeter and Kore at Eleusis“, in Nanno Marinatos and Robin Hagg (eds), *In Greek Sanctuaries: New Approaches*, str. 110-124, London: Routledge, 1993.
- Clinton, Kevin, „The Thesmophoria in Central Athens and the Celebration of the Thesmophoria in Attica“, in R. Hägg (ed.), *The Role of Religion in the Early Greek Polis*, str. 111-25, Stockholm: Paul Åströms Förlag, 1996.
- Connelly, Joan Breton, *Portrait of a Priestess: Women and Ritual in Ancient Greece*, Princeton: Princeton University Press, 2007.

- Demand, Nancy, *Birth, Death, and Motherhood in Classical Greece*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1994.
- Detienne, Marcel, *The Gardens of Adonis: Spices in Greek Mythology*, Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Detienne, Marcel, „The Violence of Wellborn Ladies: Women at the Thesmophoria“, in M. Detienne and J-P. Vernant, *The Cuisine of Sacrifice among the Greeks*, Chicago: University of Chicago Press, 1989.
- Dillon, Matthew, *Girls and Women in Classical Greek Religion*, London: Routledge, 2002.
- Douglas, Mary, *Čistota a nebezpečí. Analýza konceptu znečištění a tabu*, přeložila Alice Glosová, Praha: Malvern, 2014.
- Douglas, Mary, „Jokes“, in ead., *Implicit Meanings. Essays in Anthropology*, London/New York: Routledge & Kegan Paul Ltd, 1975.
- Douglas, Mary Douglas, Mary, *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*, London: Barrie and Jenkins, 1973.
- Faraone, Christopher, „Curses, Crime Detection and Conflict Resolution at the Festival of Demeter Thesmophoros“, *Journal of Hellenic Studies* 131, 2011, str. 25-44.
- Foley, Helene P., *The Homeric Hymn to Demeter: Translation, Commentary, and Interpretive Essays*, Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Goff, Barbara, *Citizen Bacchae: Women's Ritual Practice in Ancient Greece*, Berkeley: University of California Press, 2004.
- Golden, Mark, „Male Chauvinists and Pigs“, *Echos du monde classique* 32, 1988, str. 8-9.
- Gould, John, „On Making Sense of Greek Religion“, in P. E. Easterling and J. V. Muir (eds.), *Greek Religion and Society*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985, str. 1-33.
- Harrison, Jane Ellen, *Prolegomena to the Study of Greek Religion*, Cambridge: Cambridge University Press, 1903, str. 120-125.
- Chlup, Radek, „Struktura a antistruktura: Rituál v pojetí Victora Turnera II“, *Religio* 13, 2005.
- Chlup, Radek, „The Semantics of Fertility: Levels of Meaning in the Thesmophoria“, *Kernos: Revue internationale et pluridisciplinaire de religion grecque antique* 20, 2007, str. 69–95.
- Johnston, Sarah Iles, „Demeter, Myths, and the Polyvalence of Festivals“, *History of Religions* 52/4, 2013, str. 370-401.

- Katz, Marilyn A. „Ideology and ‘the Status of Women’ in Ancient Greece“, in R. Hawley and B. Levick (eds.), *Women in Antiquity: New Assessments*, London: Routledge, 1995, str. 21-43.
- Kron, Uta, „Priesthoods, Dedications and Euergetism: What Part did Religion Play in the Political and Social Status of Greek Women?“, in Pontus Hellström and Brita Alroth (eds.), *Religion and Power in the Ancient Greek World: Proceedings of the Uppsala Symposium 1993*, Uppsala: Almqvist & Wiksell International, 1996, str. 139-182.
- Lowe, N. J., „Thesmophoria and Haloa: Myth, Physics and Mysteries“, in S. Blundell and M. Williamson (eds.), *The Sacred and the Feminine in Ancient Greece*, London: Routledge, 1998, str. 120-146.
- MacLachlan, Bonnie, *Women in Ancient Greece*, London: Bloomsbury Academic, 2012.
- McClure, Laura. „Women in Classical Greek Religion.“, *Oxford Research Encyclopedia of Religion*, Oxford University Press, 2018.
- Nillson, Martin P., *Greek Folk Religion*, New York: Columbia University Press, 1965.
- Nixon, Lucia, „The Cults of Demeter and Kore“, in: Richard Hawley and Barbara Levick (eds.), *Women in Antiquity: New Assessments*, London: Routledge 1995, str. 75-96.
- Osborne, Robin, „Women and Sacrifice in Classical Greece“, *The Classical Quarterly* 43/2, Oxford University Press, 1993, str. 392-405.
- Parke, Herbert William, *Festivals of the Athenians*, London: Thales and Hudson, 1977.
- Pembroke, S., „Women in Charge: The Function of Alternatives in Early Greek Tradition and the Ancient Idea of Matriarchy“, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 30, 1967, str. 1–35.
- Price, Simon, *Religions of the Ancient Greeks: Key Themes in Ancient History*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Price, T. H., *Kourotrophos: Cults and Representations of the Greek Nursing Deities*, Leiden: Brill, 1978.
- Pritchard, David M., „The Position of Attic Women in Democratic Athens“, *Greece and Rome* 61/2, 2014.
- Rabuzzi, Kathryn Allen, *The Sacred and the Feminine: Toward a Theology of Housework*, New York: Seabury Press, 1982.
- Simon, Erika, *Festivals of Attica*, Madison: The University of Wisconsin Press, 1983.
- Stallsmith, Allaire B., „Interpreting the Athenian Thesmophoria“, *Classical Bulletin* 84/1, 2009, str. 28-45.

- Stará, Petra, *Genderová analýza postav homérského Hymnu na Démétru*, Diplomová práce, Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Katedra genderových studií, 2022.
- Stavrianopoulou, Eftychia, *Ritual and Communication in the Graeco-Roman World*, Liège: Centre international d'étude de la religion grecque antique, 2006.
- Thompson, Jennifer, „He Wouldn't Know Anything: Rethinking Women's Religious Leadership“, *Journal of the American Academy of Religion* 81/3, Oxford University Press, 2013, str. 644-668.
- Turner, Victor, *Průběh rituálu*, přeložila Lucie Kučerová, Brno: Computer Press (CP Books), 2004 (angl. orig. 1969).
- Tzanetou, Angeliki, „Something to Do with Demeter: Ritual and Performance in Aristophanes' Women at the Thesmophoria“, *The American Journal of Philology* 123/3, 2002, str. 329-367.
- Vernant, Jean-Pierre, *Myth and Society in Ancient Greece*, London: Methuen & Co, 1982.
- Versnel, Hendrik Simon, *Faith, Hope and Worship: Aspects of Religious Mentality in the Ancient World*, Leiden: E. J. Brill, 1981.
- Versnel, Hendrik Simon, *Inconsistencies in Greek and Roman Religion, Volume 2: Transition and Reversal in Myth and Ritual*. Leiden: E. J. Brill, 1994, str. 251-253.
- Versnel, Hendrik Simon, *Transition and Reversal in Myth and Ritual*, Leiden: E. J. Brill, 1994.
- White, Kathryn, „Demeter and the Thesmophoria“, *Classicum* 39/1, 2013, str. 3-12.
- Zeitlin, Froma, „Cultic Models of the Female: Rites of Dionysus and Demeter“, *Arethusa* 15/2, 1982, str. 129-155.